

מסע נבוכדנאצר בספר יהודית

מ א ת

חיים יונה גרינפלד

מגמתה של רשימה קצרה זו¹ היא לזהות את המלך נבוכדנאצר הנזכר בחלק הראשון של ספר יהודית². הספר מתחלק לשני חלקים בלתי־שווים: בראשון (פרקים א—ג) מסופר על מסעותיו של נבוכדנאצר (הנקרא מלך אשור, ולא מלך בבל) נגד כמה ארצות במערב: חילך (קיליקיה), פוט (פורינדו או פיסידיה), לוד (לידיה), איזור סוריה הצפונית, הערבים במדבר הסורי, דמשק ומספר ערי־חוץ בפיניקיה ובארץ־ישראל. מטרתו של מסע זה, שבראשו עמד מצביא חילותיו אולופרנא, היתה להעניש ארצות אלה על שהפרו את התחייבויותיהן כוואסאלים לבוא לעזרת נבוכדנאצר במלחמתו נגד מדי. בחלק העיקרי של הספר (פרקים ז—טו) מסופר על פרשת המצור על העיר בתוליה (Βαιτουλία) שמקומה לא זוהה³, על מעשה גבורתה של יהודית ועל מפלת אולופרנא וצבאו. חלק זה, שלא נעסוק בו כאן, משקף מציאות היסטורית מסוף ימיו של ארתחשסתא ה' (404—358 לפסה"נ), מציאות שהיתה ללא ספק נהירה למחבר, שכן כתב את חיבורו זמן לא רב אחרי המאורעות שהוא מתאר⁴. כדי להסתיר את העובדה שכתב על תקופה כה קרובה, ואף על ימיו־הוא — תלה המחבר את סיפורו במסע נבוכדנאצר, ובכך הקדים את זמן הסיפור. כן שיבץ בסיפור סתירות היסטוריות, במגמה לרמוז לקוראיו המשכילים, שאין פשוטו של הסיפור כמשמעו.

1. הרשימה מבוססת על הרצאה שנשא המחבר בכנס ה־ American Oriental Society בניו־הייבן בשנת 1960.
2. דיון מלא בשאלות הספרותיות, ההיסטוריות והגיאוגרפיות הכרוכות בספר יהודית ימצא הקורא בספר: י. מ. גרינץ, ספר יהודית, ירושלים תשי"ז. אשר לביבליוגרפיה — ראה: R. H. Pfeiffer, *History of New Testament Times*, New York 1949, pp. 285—303; O. Eissfeldt, *Einleitung*³, Tübingen 1964, pp. 793—796.
3. ראה: גרינץ, עמ' 103—104.
4. כדעתו של גרינץ (עמ' 15—17). והשווה: ד. פלוסר, קרית ספר, לג, תשי"ח, עמ' 274—272.

רבות הצעות-הזיהוי למלך נבוכדנאצר שבספר יהודית⁵. אפילו נביא רק את שמותיהם של אלה שמסתמא ערכו מסע למערב — הרי הרשימה ארוכה למדי: אדד-גיררי הג', מרודך בלאדן, אסרחדן, אשורבנפל, נבוכדנאצר הב', נבוכדנאצר הד', כנבווי, דריוש הא', אחשורוש הא' (Xerxes), ארתחשסתא הב' וארתחשסתא הג'. נוסף על כל אלה נזכר, כמובן, גם שמו של אנטיוכוס אפיפאנס, החביב על כל אלה הסבורים שהעלילה התרחשה בימי החשמונאים. לפני כשלושים שנה, בהרצאה שנשא בהאמבורג לפני קונגרס של מזרחנים, שיער פרופ' יוליוס לוי המנוח, שאין הכוונה אלא לנבוכדנאצר הג' (הגדול), הידוע לנו היטב ממקורות בבליים ומן המקרא⁶. כבר אז הניח, שספר יהודית משקף כרוניקה בבילית על השנים 597 ו-591. ועוד גדון בהשערה זו בהמשך הדברים.

אין ספק, לדעתי, כי השם נבוכדנאצר בספר יהודית יכול להיות מוסב רק על אחד מן המלכים הניאו-בבליים. משום חיוזק לדעתנו זו ניתן למצוא בשימוש השם הזה במקרא ובספרים החיצוניים. בנבוכדנאצר הב' מדובר, כמובן, במלכים ב', בדברי-הימים ב', בירמיהו ובמגילת אסתר (ב, א). השם נבוכדנאצר שבספר דניאל, לעומת זה, מעורר בעיות. דעת החוקרים היא, שמאחורי שם זה מסתתרים כמה אנשים. אין ספק, כי בפרק א' המדובר הוא בנבוכדנאצר הב', וכי נבוכדנאצר אבי בלשאצר שבפרק ה' אינו אלא נבונאיד, אחרון המלכים הניאו-בבליים. כבר סברו כמה חוקרים, שאף נבוכדנאצר ש"מ אנשא טריד" (דנ', ד, ל) לשבע שנים הוא נבונאיד. הקטע מ"תפילת נבונאיד" מקומראן 4 שהוציא האב מיליק עשוי לחזק סברה זו⁷. גם בספר ברוך החיצוני (ו, 11) נקרא בלשאצר "בן נבוכדנאצר", ודאי בהשפעת ספר דניאל. עם זאת ראוי לציין, ששם זה הוסב גם על המלכים שקדמו לנבוכדנאצר הב', ולא רק על אלה שבאו אחריו. בסוף ספר טוביה "התנבא" המחבר על חורבן גינווה. בנוסח A של ספר טוביה מופיע במקומם של קיאכסאריס ונבופלאסר, שהחריבו את גינווה, רק השם אחיאחארוס (Achaxaroc), כנראה צורה משובשת של קיאכסאריס, אך לא נבופלאסר הבלתי-ידוע. בנוסח B הוחלפו שני השמות

5. סקירה על הצעות-הזיהוי ימצא הקורא אצל פפיפר (לעיל, הערה 2).

6. תמצית דבריו של י. לוי הובאו ב-LII-LIV, ZDMG, 81, 1927, pp.

7. ראה: 407-415, RB, 63, 1956, pp.; ולאחרונה: R. Meyer, *Das Gebet des*

Nabonid, Berlin 1962

8. ראה: Pauly-Wissowa, *XXIII*, pp. 311–312.
 9. ראה: *ANET*, p. 307.
 10. פריס פנימיאריס ומגמגמאריס ב-308 *ANET*, p. 308.
 11. D. J. Wiseman, *Chronicles of Chaldaean Kings (626–556 B.C.) in the*
 A. Malamat, A New: ראה: *British Museum*, London 1956, pp. 68–75
 Record of Nebuchadnezzar's Palestinian Campaign, *IEJ*, 6, 1956, pp. 246–
 256: כן ראה דגלני של גלגלני על חקופה זו: גלגלניאריה האחרונה של גלגלני
 E. Vogt, *VT Suppl.*, IV, : גה: ראה: 296 ואלי: עה, *פרשת צבאות, חשכני, חשכני*
 Malamat, : ראה: חקופה זו: גלגלניאריה האחרונה של גלגלני
 12. *IEJ*, 6, p. 251, n. 16; J. D. Quinn, *BASOR*, 164, pp. 19–20

[illegible]

ԳԵԼ ԼԵԼԵՍ ՆՈՒ ՈՂԷ ԵԼՈՒ ՈՒ ՊՈԼԵ՝ ՆՅՈՒ ԻՆՈՒՇԵԿ՝
 ՀԵՐԵՍԻՍ (Soularphay = ԻԵՐԵՆԵԼ) 8՝ ՕՍԴԵՀ ԵՎ ԵԼԵՍ՝ ՄԵԻԵԼԵՆԱԼ ՊՀ
 ԱՐԵՈՒ ԵԼԵՍ ԵՍՍԵՍԵՍԻՍ ԵՇԱՒ ԵՄԱ : ԵՇԺԻՍ ԻԵԼԵԼԵՆԱԼ ԻԵՐԵՆԵԼ ԵՄ ԵՄՈ
 ԻՍ ԵԼԵԼ ՄԵՐԱՆ ԵՇՈՒԼՍ ԵՄԱՐԵՍ՝ ՈՒՂԵՍ ԵՐԵԼՍ՝ ՊՈՒՀ ԵՄ ԵՇՈՒԼԵԼԵՍ
 ՄՈՍ ՄՈՍՍ ՈՒԼԵԼԵՍ ՈՒԼԵԼԵՍ՝ ԵՍԶԵԼ ԻՍ ԵԼԵ ՆՈՒ՝ ԵՆ ՄԵՐԵԼ ԵԼԵ ՄՈ
 ԵԶԵՍ՝ ԵԼԵԼԵՆԱԼ ԻՇԱՄԱԼԼԻՍ (Sodunay iux doxologoxarphay)¹

נבוכדנאצר לאזורם¹³. מדברי הירודוטוס (א, 74) על המאמצים שהשקיעו הבבלים בשנת 585 כדי להשכיך שלום בין הלודים והמדיים ניתן ללמוד, כמה גדולה היתה השפעת נבוכדנאצר באסיה הקטנה. כן פרסם וייזמן כרוניקה המתארת בקיצור מסע של גרגל-שראצר בקיליקיה¹⁴. אם נניח, שמסלול המסע שערך גרגל-שראצר בשנים 577—576 זהה עם מסלול המסע שערך קודמו נבוכדנאצר סמוך ל-594 — הרי אפשר יהיה ללמוד פרטים נוספים על מסעות נבוכדנאצר.

יש דמיון רב בין הידיעות החדשות שבכרוניקות הבבליות ובין מסעות נבוכדנאצר שבספר יהודית, אף-על-פי שמחבר ספר יהודית צמצם את המסעות השונים במערב למסע אחד ויחיד: מנינוה יצאו החילות למישור ביקטילת (מקום בלתי-ידוע; יהודית ב, 12), חנו בעמק (Unqi), עברו דרך הרי הטאורוס, והתקיפו את פוט (פורינדו או פיסידיה), לוד (לידיה) וראש (או ראסוס; שם, ב, 23). לאחר-מכן ערכו מסע-כיבוש נגד הישמעאלים שישבו במדבר, מדרום לנהר חאלוס, עברו את הפרת, נסעו דרך ארם-נהריים, והתקיפו את הערים שעל נחל עברונה (הוא נחל עפרין) "בואכה ימה" (שם, ב, 24). הם שבו באותה דרך, והיכו את קיליקיה (שם, ב, 25) ושבטי ערבים במדבר הסורי (שם, ב, 26). משם ירדו אל בקעת דמשק, "ויבער את כל שדותיהם ואת הצאן והבקר שם לשמה ואת עריהם בזו ואת בקעותם השם ויך את בחוריהם לפי חרב" (שם, ב, 37)¹⁵. ערי-החוף הגדולות צידון, צור, אכזיב, עוכינא (עכו), יבנה, אשדוד ואשקלון היו אתונות-פחד, ולכן בירכו את אולופרנא לשלום (שם, ג, 1). מסביבות דמשק הגיע אולופרנא לחוף הים, ולאחר-מכן פנה לעמק-יזרעאל, עד דותים (דותן; שם, ד, 10—11), משם הטיל את מוראו על ערי יהודה. מחבר ספר יהודית צירף את כל החומר שמצא בכרוניקות וערך אותו בסדר גיאוגרפי, כדי שהמסע יסתיים בסמוך ליהודה. למסעו היחיד של נבוכדנאצר למזרח נגד עילם הוסיף מסע שני: נגד מדי, רגאי ואחמתא. כבר שיערו חוקרים רבים, כי הפרטים על מסע זה לקוחים מן ההיסטוריה הפרסית וכי הם משקפים את

13. ראה: A. Dupont-Sommer, *Semitica*, I, 1948, pp. 43—68; כן ראה: H. L. Ginsberg, *BASOR*, 111, pp. 24—27. ביבליוגראפיה (חלקית) ותרגום ימצא הקורא ב-*Documents of Old Testament Times* (edited by D. W. Thomas), pp. 251—255.

14. וייזמן, שם, עמ' 74—76.

15. לפי תרגומו של גרינץ, עמ' 91—92.

מסע-העונשין של דריוש הא' נגד פראורטס (Fravartiš), מסע שבו נלכד פראורטס ברגאי והוקע ביתד באחמטא¹⁶.

אשר לתאריך המסע למערב בספר יהודית (השנה הי"ח למלכות נבוכד-נאצר) — ודאי דבק המחבר במסורת המקראית שבספר מלכים (או מקור דומה לו), ואין לייחס לו חשיבות מיוחדת.

אם אמנם נכונה הנחתנו, שמחבר ספר יהודית השתמש בחומר שיסודו ב"כרוניקות בבליות" — הרי מתעוררת השאלה: מגיין שאב ידיעות אלה? אפילו נניח, שהספר חובר בגולת בבל או פרס — דבר שאינו מתקבל על הדעת — כיצד הגיעו לידי מחבר ספר יהודית כרוניקות בבליות שנשמרו בארכיון ממלכתי? התשובה הסבירה היחידה היא, לדעתנו, שתרגומים ארמיים או פאראפראזות ארמיות של טכסטים היסטוריים או היסטוריים-למחצה הועתקו ממקור אכדי בתקופה הבבלית ושרדו בתקופות הפרסית והסלבקית. להדגמת דברינו נזכיר רק כמה חיבורים: (א) סיפור-המסגרת של "משלי אחיקר", המבוסס על תיאור חייו של יועץ-החצר של סנחריב ואסרחדון¹⁷; (ב) "תפילת נבונאיד" מקומראן, שבה מקום-מושבו של המלך הבבלי הוא בתימא שבצפון-ערב, דבר המתאים הן להאשמות שהטיחו כוהני בבל נגד נבונאיד והן לדברי נבונאיד עצמו בכתובת שנמצאה זה לא כבר בחרן¹⁸. דוגמה נאה של תרגום "כרוניקה" (אם מותר לכנותה כך) הוא טופס של כתובת ארמית מביהיסטון, שנמצא ביב¹⁹. אף-על-פי שספרות ארמית זו השאירה עקבות מועטים בלבד בספרי המקרא ובספרים החיצוניים ששרדו מן התקופה ההיא — שומה עלינו לעסוק בה מחדש לאור ידיעותינו ההולכות ומתרחבות, כדי שאפשר יהיה להבחין בין היסטוריה ובין ספרות יפה.

16. על סיפור-המעשה ראה: G. R. Kent, *Old Persian*, New Haven 1953, pp. 121–124, DB II, II. 13–78

17. ראה: A. Cowley, *Aramaic Papyri of the Fifth Century B.C.*, Oxford 1923, pp. 212–214; H. L. Ginsberg, *JAOS*, 82, 1962, pp. 292–299

18. ראה: Nabonidus and the Clergy of Babylon, *ANET*, pp. 312–315; C. J.: Gadd, *The Harran Inscriptions of Nabonidus*, *An. Stud.*, 7, 1958, pp. 35–92

ראה גם את דבריו המסכמים של א. ל. אופנהיים ב- *Int. Dict. Bible*, III, pp. 493–495. אופנהיים (17), עמ' 251 ואילך.